

Fuglevennen

Din naturkontakt

Høst 2008

Tema:

Bli kjent med duene

Slik lager du en naturholk

Matkrise - også på fuglebrettet?

Nye brettgjester - også hos deg?

Foto stillits (over): Morten Vang; kjernebiter: Roar Solheim.

Kjernebiter (stort bilde) og stillits (lite innfelt bilde) er to finkefuglarter som har blitt vanligere gjester på fuglebrettene de senere årene. Kjernebiteren har kanskje økt i utbredelse og antall på grunn av foring med solsikkefrø. Hvorfor stillitsen har blitt vanligere på fuglebrettene, er mer vanskelig å forklare. Nebbet til stillitsen er ganske spinkelt, og ikke det beste til å knekke store solsikkefrø.

Stillits og kjernebiter er to fargerike og flotte finker. Når de i tillegg er ganske uvanlige, så blir det desto større opplevelse når du første gang oppdager en av dem på fuglebrettet. Kanskje blir det DIN tur i vinter? Hold øynene oppe, og send gjerne en rapport til *Fuglevennen* hvis du ser en av dem.

Fugleforing i fare?

Foto: Roar Solheim.

Gule og orange høstløv har satt fantastiske farger på naturen den siste tiden, både i lavlandet og i fjellet. Dette er også et tegn på at det er tid for å starte fugleforing igjen. Det vil si: dersom du da ikke er av dem som forer fuglene året rundt. Når bladene visner, forsvinner også insektene som mange småfugler spiser. Da er det godt å finne et rikholdig foringsbrett å forsyne seg av.

Mange lurer på hva de skal fore fuglene med og når de skal starte foringen. Hvis fuglene uteblir, så gir også det grunnlag for undring og fortvilelse. Har fuglene forsvunnet, eller er det noe galt med maten jeg legger ut?

Det siste *kan* faktisk være en medvirkende årsak til at fugl ikke kommer på nettopp *din* forplass. Nå i vinter er i tillegg situasjonen slik at du bør være ekstra oppmerksom på hva slags fuglemat du kjøper. Verdens matvaresituasjon og behov for biodrivstoff griper direkte inn i din hverdag som fuglefører. Med knapphet på solsikkefrø er det lett å tilby frø av dårligere kvalitet til fuglevenner. De fleste har ikke bakgrunn for å kunne se forskjell

på god og dårlig fuglemat. Det er derfor lett å bli lurt av såkalte "tilbud" på frø og meiseboller, men "katta i sekken" er dessverre ikke langt unna.

Ta deg derfor ekstra god tid i år til å undersøke forskjellige fortyper og merker før du bestemmer deg for å kjøpe fuglemat. Ikke rask med deg en tilfeldig pose fra dagligvarebutikken. Spør gjerne betjeningen nærmere om fuglematen, frøtyper etc. Det vil tvinge fram en bedre bevissthet om at fuglemat også er et spørsmål om kvalitet.

Hva skal du så gjøre dersom solsikkefrø blir for dyrt? Da finnes det alternativer. Det går faktisk an å tilby fuglene brødsmler og rester av brød også, slik de fleste gjorde for 30-40 år siden. Hvis du leter opp de tidligere utgavene av *Fuglevennen* på våre hjemmesider, vil du lett kunne finne tips og artikler om foring og forkvaliteter. Bruk disse aktivt, så vil du nok finne fram til gode løsninger, til glede både for deg selv og småfuglene.

God, fuglerik vinter!

Roar og Trond Vidar

Innhold

	side
Nye brettgjester - også hos deg?	2-3
Fugleforing i fare?	4
Med kvinand som nærmeste nabo	5
Spørsmål og svar	6-7
Bli kjent med duene	8-10
Falkeopplevelse i Bodø	11
Dyster framtid for fugleforere?	12-13
Flaggermus på loftet	14-15
Fuglevenner	16-17
Slik lager du en naturholk	18-19
Mine natursider	20-21
Bli med på hagefugltelling	22

Fuglevennen kommer ut med to nummer i året; ett om våren og ett om høsten. Abonnement koster kr 90 pr. år.
www.fuglevennen.no

Har du spørsmål om abonnement, eller stoff til *Fuglevennen*, send dette til:

Norsk Ornitologisk Forening
Sandgata 30B, 7012 Trondheim
tlf: 73 84 16 40
fax: 73 84 16 41
e-post: fuglevennen@birdlife.no

Redaksjonen i *Fuglevennen*:

- * Roar Solheim (ansvarlig redaktør)
Agder naturmuseum og botaniske hage
- * Trond Vidar Vedum
Høgskolen i Hedmark, avd. for lærerutdanning
- * Magne Myklebust
Norsk Ornitologisk Forening
- * Morten Ree
Norsk Ornitologisk Forening

Bildebearbeiding, layout og uttegning:
Roar Solheim.

Foto omslagssider: Ingar Jostein Øien.
Forside: Kjøttmeis.
Bakside: Grønnfink.

Fuglevennen 2008 årg.5 nr 2.
ISSN 1504-0623

Med kvinand som nærmeste nabo

Foto: Bjørnulf Håkenrud.

Kvinandungene blir betraktet av (fra venstre): Annbjørg Håkenrud, Sunniva Tunheim, Ragna Michaelsen, Elisabeth Håkenrud og Håvard Håkenrud. Bildet under viser hvor tett inn på huset kvinandkassa henger.

Foto: Bjørnulf Håkenrud.

At ender kan hekke i hule trær og fuglekasser kommer ofte som en overraskelse for mange. I Norge har vi tre arter hullrugende ender. Det er kvinand, laksand og lappfiskand.

Kvinanda er den vanligste av disse artene. I Nord-Norge var det før ganske vanlig å sette opp andekasser og høste egg fra kassene. Folk lærte seg at anda ikke skyr reiret selv om noen egg blir høstet. Kvinanda har også vist seg å være overraskende lite sky. Kasser som henger på gårdstun og i hager blir tatt i bruk, selv om kassene henger et stykke fra selve vassdraget. Det er likevel litt overraskende at kvinanda kan hekke inne på et skoleområde der det daglig er stor trafikk av voksne og barn.

Bjørnulf og Elisabeth Håkenrud bor i en lærerbolig inne på skoleområdet til Øytun folkehøgskole i Alta i Finnmark. Kvinandkassa som Bjørnulf hulet ut av en morken kubbe ble hengt opp i 2004.

Kassa henger i en furu fem meter fra hovedinngangen til lærerboligen. Kvinanda bryr seg lite om dette, og trives godt i et ”urbant” miljø. Kassa har vært i bruk i tre år. Sommeren 2008 hekket kvinanda i kassa, og den kunne i lange perioder kikke ut gjennom kasseåpningen på livet på skoleplassen.

Den 30. juni hoppet anda ut av kassa og begynte å lokke på ungene sine. En etter en hoppet de ut. Etter 15 minutter var alle ungene samlet på bakken, og mora var klar til å følge ungene ut av skoleplassen og ned til nærmeste vassdrag.

Ungene i nabolaget fulgte med på ”den noe farefulle ferden”. Kvinandungene fikk derfor litt hjelp av voksne i tunet. Ungene ble båret ut av tunet og satt ut i skogkanten, mens andemor fløy over og fulgte med på hvor ungene befant seg. Fra skogkanten bak skolebygningene ledet kvinanda ungene gjennom skogen og over hovedveien til Kautokeino. Derfra

bar det raskt ned til Altaelva med hele familien.

Kvinandhunnen sitter i kasseåpningen og betrakter livet på bakken.

Foto: Trond Vidar Vedum.

Mål for kvinandkasse finner du i Fuglevennen nr. 2 2006.

Hva er galt med svanefoten?

Hei!

Her om dagen så jeg en svanefamilie som på en måte hadde det høyre benet plassert over stjerten, og de svømte rundt med kun det venstre benet! jeg har aldri sett noe liknende før, og lurte på om det er noe svaner gjør til vanlig, eller om det er en deformasjon av noe slag?

Patrice Guillot

Du har sett andefuglenes litt underlige måte å strekke og hvile foten på. Da løfter de foten opp bak og over stjerten, og spenner ut tærne slik at svømmehuden står som et seil på ryggen til fuglen.

Det ser unektelig noe underlig ut, og første gang man ser det kan man virkelig lure på om fuglen er syk eller skadet. Men altså - dette er helt normal oppførsel for svaner, og kanskje også for andre andefugler.

Hvor langt mot nord finnes bøksanger?

Fotografert side 6-7, Ronn Solheim.

Jeg er interessert i fugler, og i de seneste årene har det trukket nordover til Saltdal en del fuglearter som ikke var her før. I år har jeg blant annet registrert bøksanger. Sangen kan man jo ikke ta feil av,

selv om den ikke er så lett å se inne i løvverket. Hvor vanlig er det at den kommer opp til midten av Nordland?

Bård Karlsen

Ukjent fuglerop

En morgen midt i juli hørte vi en fugl som laget en veldig sterk, litt langtrukket, ren tone med et par-tre minutters mellomrom. Det hørtes veldig spesielt ut, nesten som en sirene. Fuglen satt på baksiden av stammen på et furutre og lagde kraftselyder i barken. Jeg så den først da den fløy, og den var kraftig, brunsort med lyst nebb, og større enn en svarttrost. Hvilken fugl kan det være som lager en så spesiell lyd og ser slik ut?? - Jeg fant den ikke i fugleboka mi. Så jeg er takknemlig for svar.

Berit Fronth Bjørnerud

Det høres ut som at du har truffet på en svartspett. Den er ensfarget svart med litt rødt på hodet (nakken hos hunnen), i tillegg er nebbet lyst gulhvitt. Den har kraftige, fløyende rop og klatrer opp trestammene slik at det blir kraftselyder.

Bøksangeren er påvist som hekkefugl over mye av Sør-Norge (i skog), og er funnet mer spredt helt nord til Troms. Også i Saltdal er den registrert, selv om den neppe er spesielt vanlig der. Dette er registreringene fra Norsk Fugleatlas (1994). Arten kan ha endret forekomst siden da. Bøksangeren opptrer i nesten all slags skog, bare trærne er store og står litt åpent, nesten med parkpreg. Hvis skogen har den rette strukturen, kan bøksangeren opptre i gran, furu, bjørk og bøkeskog, så navnet "bøk"sanger er kanskje litt misvisende.

Hva slag fugl er "himmelgeita"?

Hei!

Midt i juni kom jeg tilbake fra Island, og prøvde å finne det norske navnet på fuglen som der ble kalt himmelgeit. Når den stupte, lagde den en karakteristisk lyd som lignet på brøking fra ei geit. Hvilken fugl dreier dette seg om?

Inger Kristin

Denne fuglen kalles lokalt også det samme på norsk, men det offisielle navnet på fuglen er enkeltbekkasin. Noen kaller den også mekregauk. Lyden er enkeltbekkasinsens spill. Den framkommer ved at de ytre stjertfjærene vibrerer i lufta når fuglen stuper nedover. Enkeltbekkasinen lager også lyd når den sitter på bakken. Denne lyden kan bokstavbeskrives som: "tsjikk-a tsjikk-a".

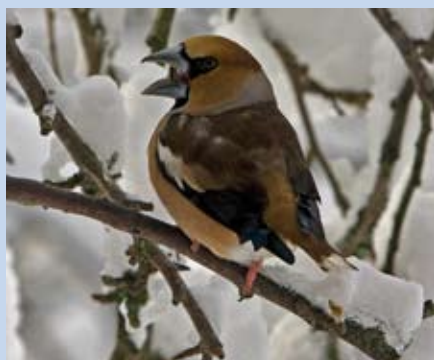
Skal kjernebiter finnes i Trøndelag?

Hei!

Til min store overraskelse oppdaget jeg kjernebiteren ved foringsbrettet her en morgen i slutten av mai. I boka "Fugler ved foringsbrettet" leste jeg at kjernebiteren holder til langs kysten av Sør- og Østlandet. Vi bor i Vikna kommune i Nord-Trøndelag, derfor synes jeg at det er merkelig at den er her. Hvor langt nord har du hørt at den er observert? Jeg har forresten en sønn på 6 år som er VELDIG interessert i småfugler. Vi leser ofte "eventyr" fra boka "Fugler ved foringsbrettet" til ham om kveldene.

Med hilsen

Anne-Grete Myrvold

Selv om kjernebiteren først og fremst hekker i kystnære strøk av Sør-Norge, så finnes den også i Gudbrandsdalen. Nå hekker den også regelmessig i Trøndelag. Den er sett helt nord til Nordland og Troms. Kjernebiteren er en av artene som sannsynligvis har økt sin utbredelse på grunn av all foringen med solsikkefrø om vinteren.

Spørsmål og svar

Hvis du lurer på noe om fuglekasser, fugleforing eller fuglenes liv, så ta kontakt med Fuglevennen. Vi i redaksjonen forsøker å gi svar og råd. Svarer denne gangen er Roar Solheim. Du kan også gå inn på *Spør en ornitolog* på våre hjemmesider

www.fuglevennen.no

Flyvehull i andekasser

Som et prøveprosjekt lager jeg en kasse til laksand som jeg henger opp til våren. Har fulgt anbefalte mål, bl. a. en dybde på ca. 60 cm. Det jeg lurer på er om det har noen praktisk betydning hvor langt ned fra taket (toppen) jeg plasserer hullet? Satser på en diameter på ca 13 cm. Jeg er veldig takknemlig for et snarlig svar.

Med fuglehilsen
Per Beverfjord
6630 Tingvoll

Vanligvis lager jeg selv hullet på uglekasser 10-15 cm under taket, men laksand vil også bruke en kasse der hullet er "klistret" oppunder taket. Avstanden under taket gjør kassa mer estetisk vakker å se på, men betyr neppe noe for fuglen. Husk imidlertid minst 10 cm stubbeflis i bunnen av kassa. Kvinand hekker naturlig i svartspettens reirhull, og de har gjerne hull diameter på maks. 10-12 cm. Kasser med svært store åpninger (f. eks. til tårnfalk) er ikke så attraktive for kvinand, men kan brukes av laksand.

Bli kjent med duene

Ringduene (til venstre) er lettest å kjenne på den hvite flekken på siden av nakken. Når de flyr opp ses også lett det hvite tverrbåndet midt på vingen. Selv om de raske vingelagene kan gjøre det vanskelig å se vingene skarpt når duene flyr opp, er det hvite vingebåndet alltid lett å oppdage. Ringduene kan være svært tillitsfulle inne i byer og tettsteder. Men i kulturlandskap og skog er de oftest svært sky. Ringduene blir utsatt for omfattende jakt, både i Norge og sydover i Europa. Likevel har arten økt kraftig i antall de siste 30-50 årene.

Duene er ekte flokkfugler

Duene trives sammen med andre duer. Derfor ser du ofte duene i store flokker. Inne i byer er det som regel tamduer (også kalt byduer; bildet under). Ringduene (bildet over) er vanligst i skog og kulturlandskap. De siste tiårene har ringduene blitt stadig vanligere og mer tallrike også inne i byer, så det er ingen regel lenger at duer i by er byduer!

Byduene stammer fra en art som heter klippedue. Noen byduer er helt like av utseende med klippeduer (bildet til høyre). Lyst grå rygg og vinger, med to markerte, mørke bånd over armsvingfjærene er de mest typiske kjennetegnene. Byduene finnes i en mengde fargevarianter. Det ser du lettest når du betrakter en stor dueflokk (bildet under).

Enkelte tamduer skiller seg fra de grå og mørke variantene, og kan minne om helt andre arter. Den brune dua på bildet under er en slik tamdue, fotografert ved Østensjøvannet i Oslo.

Ringdue

Foto: Roar Solheim.

Duer i skog

I Norge finnes to duearter som er vanlige i skoglandskap. Den minste av disse heter skogdue. Den er vanligst fra Agder-kysten til midt på Østlandet i Oppland og Hedmark. Ringdua er mye mer tallrik og utbredt, og som regel er det denne arten folk flest treffer på. Mange kaller ringduene for ”skogsduer”, noe som lett skaper navneforvirring. Skogduene hekker i gamle hultrær, svartspetthull og fuglekasser. Ringduene bygger spinkle kvistreir oppe i trær. Som regel har duene to unger, men til gjengjeld kan de ha opptil 4 kull i løpet av en sesong. Ringdueungene på bildet under skal snart forlate reiret.

Foto: Trond Vidar Vedum.

Foto: Roar Solheim.

Lyst, gulhvitt øye

Ringdue

Markert hvitt felt på siden av nakken, under grønn metallglinsende flekk

Hvitt vingefelt, svakt synlig på sittende fugl

Grårosa bryst

Hvite ytterkanter på håndsvingfjærene

Foto: Roar Solheim.

Slik skiller du skogdue og ringdue

Skogdue og ringdue skiller lettest når du ser dem fra siden på bakken. De hvite feltene som avslører ringdua, mangler helt hos skogdua.

Skogdua kan ligne litt på en tamdue, men det rosa brystet avslører den. Tamduene mangler slik rosa farge.

Mørkt øye

Skogdue

Grønn nakkeflekk; ikke hvitt

Lite, sort bånd på armsvingfjær

Foto: Lars Krepfeldt.

Trekkfugler

Ringduene trekker til sydlige deler av Europa, og kan fly i store flokker (bildet til høyre). I byer og tettsteder prøver stadig flere ringduer å overvintre. En foringsplass gir kjærkomment kosttilskudd når snøen ligger dyp i februar-mars. Knust mais og korn er god duemat.

Foto: Roar Solheim.

Tyrkerdue - den minste dua

Tyrkerdua er den minste duearten som hekker i Norge. Den er lyst grå til beige-grå. På siden av nakken har den en tynn, sort strek. Den har et bredt, lyst tverrbånd ytterst på stjerten. Dette skiller den fra skogdue, ringdue og tamdue, som har mørkt, ytre tverrbånd på stjerten. Tyrkerdua er sterkere knyttet til byer, tettsteder og kulturlandskap enn ringdue og skogdue. Den har det kraftigste og klareste ropet av alle artene.

Foto: Roar Solheim.

Liker ikke snø og kulde

Tyrkerduene ankom Norge først omkring 1950, etter å ha startet sin spredning fra Tyrkia på begynnelsen av 1900-tallet. På 1970-tallet var tyrkerduene tallrike mange steder i Sør-Norge. Vinteren 1978-79 var det svært kaldt lenge, og mange tyrkerduer døde. Det tok flere år

før de begynte å bli vanlige igjen, men de har aldri klart å nå samme bestandshøyder som før denne strenge vinteren. Nå hekker de nord til Trøndelag, og fåtallig lenger nordover. Tyrkerduene kommer gjerne på forplass om vinteren. Knust mais er kjærkomment for.

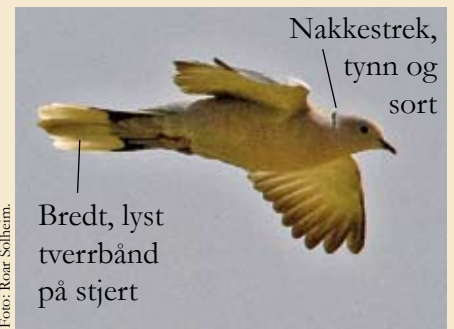

Foto: Roar Solheim.

Eksotiske gjester

Hver sommer dukker det opp enkelte duer som kan minne om tyrkerduer, men som er lyst brunlige på rygg og vinger. Dette er turtelduer (bildet til høyre). De nærmeste hekkebestandene finnes i Finland, og kanskje også i Sør-Sverige. Lenger mot øst hekker mongolturteldue. Den er sett noen få ganger i Norge (bildet under).

Foto: Lars Kjelpehrud.

Foto: Terje Kolaas.

Etter 1945 ble vandrefalken hardt rammet av miljøgifter som DDT, PCB og kvikksølv. Arten forsvant helt som hekkefugl over det meste av Sør-Norge. Bare langs kysten klarte enkelte par seg. Men etter at bruken av disse miljøgiftene ble forbudt, har vandrefalken igjen kommet "på vingene". Takket være iberdig innsats fra ornitologer og naturvernere har vandrefalken fått viktig drahjelp. Slipp av fugler avlet i fangenskap på giftfri mat har hjulpet bestanden til å vokse igjen. I dag hekker vandrefalken på gamle, tradisjonelle reirplasser, både langs kysten og i innlandet.

Vandrefalken er en spesialist på å jakte fugl, og duer utgjør en viktig del av dietten. Økningen og spredningen av ringduer er nok en stor fordel for vandrefalkene. Langs kysten kan måker dominere på matseddelen.

Vandrefalkens tilbakekomst er et godt bevis på at det går an å berge truede arter. Mens det omkring 1970 var en stor sjeldenhet å få se en vandrefalk, er det nå stadig flere som får oppleve nærmøter med den imponerende fuglejegeren. Her er bildene og beretningen fra et slikt falkemøte, som 13 år gamle Torgeir Våge opplevde i Bodø i sommer.

Møtet med falken byrja med at eg og pappa den 23. juli i år var på tur til Norsk luftfartsmuseum i Bodø. Sidan vi skulle fotografere utstillinga, og ikkje fuglar, hadde vi ikkje akkurat det rette utstyret. Då vi skulle parkere utanfor museet fekk vi auge på måsen. Den var påkøyrd og fuglen kunne ikkje fly lenger.

Falkeopplevelse i Bodø!

Den låg på asfalten og gapte etter luft. Vi skulle akkurat til å gå ut for å hjelpe den stakkars måsen då falken kom stupande ned. Vi hadde ikkje sett den før, og merka den først då den var 6-7 meter unna. Vandrefalken såg seg mistenksamt rundt før den gjekk bort og byrja å ribbe måsen for fjør. Eg tok raskt opp kameraet, og pappa køyrde bilen sakte nærare så vi kunne få nokre skikkelege blinkskot. Vi kom veldig nær, kring 4m. Men etter litt tid blei falken mistenksam og byrja å dra måsen ut på graset. Til slutt blei falken for redd og letta igjen. Han sirkla nokre gongar rundt oss og var nær ved å komme ned igjen, men for til slutt og sette seg på eit hustak lenger nede i gata. Da vi kom ut frå museet nokre timar seinare var både falken og måsen vekke.

Eg har fotografert fuglar i omtrent eit halvt år, og etter denne opplevinga har fugleinteressa mi blitt relativt skjerpa. Så no planlegg eg

og pappa å dra til ein stad der vi kan fotografere ørner.

Dyster framtid for fugleforere?

”Fugleforere står overfor en stor utfordring denne vinteren, for prisen på solsikkefrø har gått rett til himmels!” Det er fuglevennen Steinar Johansen i Vang som sier dette. Produksjonen av solsikkefrø som egner seg til fuglemat, har blitt fortrent av andre åkervekster. I hele Europa er tilgangen på solsikkefrø langt lavere enn etterspørselen. Dermed fyker prisene i været.

Steinar har vært interessert i fugl fra barnsben av. Etter en lang karriere i fotobransjen startet han egen bedrift. Salg av fuglemat og foringsautomater er en del av virksomheten. Som fuglekjenner og fugleforer har han også den beste bakgrunnen for å se hvilke frøtyper og forkvaliteter som er mest ettertraktet blant fuglene på

forplassen. Solsikkefrø finnes i mange sorter og varianter, med svært forskjellige kvaliteter og egenskaper. Mens sorte frø har et høyt innhold av olje og dyrkes for å produsere solsikkeolje, har store, stripefrø størst innhold av fett. Det er denne siste typen som er det beste fugleforet. Og når tilgangen på slike frø synker, er det lett for forhandlere å ty til frø av dårligere kvalitet for å fylle etterspørselen etter fuglemat fra fuglevenner.

Det er verdens samlede produksjon av matkorn som styrer utviklingen. Fokuset på klimaendringer har ført til krav om bruk av biodrivstoff. Mais er en av de viktige kildene til å lage slikt drivstoff. Dermed synker tilgangen på mais som matkorn, og matprisene går oppover. Det har gjort det mer lønnsomt

for bøndene å dyrke matkorn enn solsikkefrø. I de to viktige solsikke-landene Ungarn og Bulgaria har arealene med stripefrø gått ned med 75-80% det siste året. Sorte oljefrø har blitt mer interessante å dyrke, fordi solsikkeolje er ettertraktet i matindustrien av helsemessige årsaker. Når de sorte frøene presses for olje, blir det også dannet et restprodukt som har økt i verdi. Pressrestene inneholder mye proteiner, og de benyttes nå som en viktig kilde i mat for husdyr. Tidligere brukte man beinmel fra destruerte dyreskrotter. Sykdommen kugalskap satte en stopper for å bruke slike dyrerester som mat for andre husdyr. Pressrestene fra solsikkefrøene ble redningen. Det siste årets økte oljepriser er en tredje faktor som driver prisene på solsikkefrø oppover, ikke minst når frøene skal fraktes med trailere fra Ungarn og Bulgaria helt opp til Norge.

Solsikkeåkre er et vanlig syn i kulturlandskapet sørover i Europa. Det finnes mange sorter og varianter av solsikkefrø. Under et lite utvalg som Steinar Johansen har samlet sammen.

Fotografert side 12-13, Roar Solheim.

Steinar Johansen har et rikt utvalg av foringsautomater. Her har han plukket ut de han mener er best.

Hva kan du gjøre som fuglefører?

Steinar er opptatt av at alle som forer fugl, skal få best mulig utbytte av sin innsats. Han ser raskt om en fuglefortype er av god eller dårlig kvalitet, og vet av erfaring at frø og frøblandinger av dårlig kvalitet er lite ettertraktet blant fuglene. Når tilgangen på gode fuglefrø synker, vet han også at de som produserer

fuglemat lett kan fristes til å bruke råvarer av dårlig kvalitet. De fleste fugleførere ser sjelden forskjellen. Når fuglene uteblir til tross for at forplassen er full av mat, blir frustrasjonen og fortvilelsen stor. Derfor er det viktig å sjekke fugleforet nøye før du kjøper mat til vinterens brettgjester.

Hva kan du gjøre hvis det ikke finnes skikkelige solsikkefrø å få kjøpt? Det går an å tilby fuglene andre typer mat. Solsikkefrø er spesielt ettertraktet blant finker, kjøttmeis, blåmeis og spettmeis. Disse fuglene spiser gjerne også andre fettholdige forttyper. Knuste jordnøtter er et godt alternativ. Meisene kan i tillegg hakke fett fra halve kokosnøtter, talg og fra meiseboller.

Frøautomat med knuste jordnøtter - et godt alternativ til solsikkefrø.

Les mer

om hva forskjellige fugler liker å spise, og hvordan du ser hva som er fuglemat av god kvalitet, i Fuglevennens høstnumre fra 2004 og 2006. Gå til nettsiden Fuglevennen.no

Leieboere i det skjulte: Flaggermus på loftet

En dvergflaggermus forlater kolonien idet nattemørket faller på. Den skal ut for å jakte insekter. Etter et par timer vender den tilbake. Et hull oppunder mønet er nok for å komme inn i huset.

Ligger det slike mengder med lort på loftet, er det neppe mus, men flaggermus som har hatt tilhold der. Lorten er tørr og smuldres lett opp hvis du plukker den opp. Lorten kan feies opp på støvbrett, og restene fjerner du enkelt med støvsuger.

Flaggermusene er trolig våre minst kjente "leieboere". Mange gamle hus og bygninger gir rom for flaggermusene på loft, oppunder takstein og bak gamle panelbord. Dessverre er det mange som er redde for flaggermus, og som føler ubehag ved å ha dem i huset. Det er det sjeldent noen grunn til. For det første er flaggermus helt ufarlige dyr. De spiser insekter, og bruker bare huset til soveplass om dagen. De gnager ikke i stykker ting slik mus og rotter kan gjøre.

I Norge er det funnet 11 flaggermusarter, men det er bare to av dem som er vanlige å finne i hus. Nordflaggermus er den vanligste. Den finnes nord til Troms, men er vanligst i Sør-Norge. Dvergflaggermus er den andre arten som opptrer i hus. Det er denne som folk oftest legger merke til, fordi den har de største koloniene.

Dvergflaggermus er den minste av flaggermusene i Norge. Den har en varm, karamellbrun pelsfarge og forholdsvis korte ører.

Flaggermus er IKKE mus!

Mens mus og rotter tilhører gruppen *gnagere*, er flaggermusene en egen orden innen pattedyrene. De er trolig mer beslektet med oss mennesker enn med gnagerne! Mens mus sjeldent lever mer enn ett år, kan flaggermus bli opptil 30-40 år gamle! De får heller ikke mer enn en unge om året, så en flaggermusbestand vokser mye langsommere enn mengden av mus og andre smågnagere.

Om vinteren går flaggermusene i dvale. Kroppstemperaturen synker til noen få grader, og pust og hjerteslag blir nesten umerkelige. Da gjemmer de seg inne i gruver, grotter, fjellsprekker eller i tykke murvegger. Vanlige bolighus blir for varme og tørre, så om vinteren finner du ikke flaggermus i hus. Dvaleperioden kan vare fra oktober til mai, men i de sydligste delene av Norge kan den være så kort som fra november til mars.

Denne nordflaggermusa henger etter føttene i taket inne i en gammel bunkers. Den er i dvale, og reagerer ikke når den blir fotografert. Dyret er i tillegg ringmerket. Til høyre fire halv vokste unger av nordflaggermus på et loft.

Store unger av dvergflaggermus titter ned fra en sprekk, mellom tak og vegg inne i en stor lagerbygning.

Store ynglekolonier om sommeren

Om sommeren samles hunner av flaggermus på såkalte ynglelokalteter. Her føder de ungene sine i juni-juli. Om natta flyr hunnene ut for å fange insekter, mens ungene venter i kolonien. Etter 5-6 uker er ungene store nok til å begynne å fly selv.

Nord- og dvergflaggermus føder unger i overgangen juni-juli i Sør-Norge. En koloni i hus kan lage ganske mye sosiale lyder. Fra midten av juli kan folk begynne å

oppdage at de er i huset, på grunn av lydene. Men det varer da som regel bare 3-4 uker til flaggermusene forlater huset igjen. Fra slutten av august har de som regel forlatt ynglekolonien. En slik koloni består av mødre, søstre, døtre, bestemødre, tanter og nieser! En dvergflaggermuskoloni kan i spesielle tilfeller huse flere hundre hunddyr, men som regel er koloniene mindre. Da kan de også forbli uoppdaget på loftet, noe som ofte er best både for folk og dyr!

Blåmeisunge fikk førstehjelp

Fotografier: Trond Vidar Vedum.

”Jeg har alltid vært et fuglemenneske”, sier Kari Lahlum fra Romedal. ”Helt fra jeg var ei lita jente hadde jeg stor interesse for fugler. Det visste folk, og de kom til meg med fugler som hadde skadet seg slik at jeg skulle ta meg av dem. Da jeg var 10 år pleide jeg lenge en bokfinkhann som hadde brukket vingen. Den klarte aldri å fly, og jeg hadde den derfor i flere år. Om våren sang den, men da den fikk selskap av en ny bokfink som jeg hadde i pleie, sluttet den å synge.”

Da Fuglevennen besøkte Kari Lahlum, hadde hun en liten blåmeisunge til oppforing. ”Blåmeisungen ble funnet i en nabohege her. Den var nesten fjærløs, og hvordan den hadde havnet på plenen vet jeg ikke. Vi lette lenge etter en fuglekasse i nærheten, men fant ingen.

Kanskje en flaggspett har dratt den ut av ei kassa et sted og mistet den i flukten.”

Blåmeisungen kom seg raskt. Etter hvert utviklet den en fin fjærdrakt, og så smått begynte den å fly. ”Jeg forer blåmeisen med skje. Den får en blanding av sammalt hvete blandet med eggefor. Jeg knuser også noen solsikkekjerner og blander inn i grøten. I vannet har jeg noen dråper vitaminer. Dette er det samme som jeg gir undulatene mine når de har unger. En så liten fugleunge må stadig ha mat, og jeg har hatt med denne blåmeisen i bilen og på arbeid. Den må ha litt å spise hver halvtime. Jeg oppbevarer den i et lite undulatbur.”

”Generelt vil jeg si at det er svært vanskelig å fore opp og redde skadde fugler. De fleste dør. Fugler

som folk finner har gjerne en eller annen skade, en brukket vinge eller de er syke. Det beste er nok i mange tilfeller å la naturen gå sin gang og la dem være i fred. Jeg vil advare sterkt mot å ta inn tilsynelatende friske unger som hopper omkring på bakken. Ofte er foreldrene i nærheten.”

”Hvis en likevel en dag sitter med en fugleunge og en for eksempel vet at foreldrene er drept, vil jeg anbefale et for som brukes til å fore opp undulatunger med. Dette kan sikkert også brukes til frøspisende fugler. Jeg vil anbefalte internett-sida undulatprat.no. Der er det mange gode tips å hente også for foring av ville fugler,” sier Kari Lahlum.

At det går an å redde skadde fugler er Kari Lahlum et levende bevis på. En ekte fuglevenn.

Jenter på Runde vil berge fuglene

På fugleøya *Runde* som Fuglevennen presenterte i årets vårnummer, har det vært en dramatisk tilbakegang for de hekkende lundene. Det har fått de to vennindene Marte Gundersen og Marie Runde (bildet til høyre) til å gå til aksjon. Sammen har de startet en underskriftskampanje for å få politikere og forvaltningsapparatet til å ta fatt i grunnlaget for fuglenes kritiske situasjon. De skriver blant annet:

”I fuglefjellet på Runde har det dei siste åra vore ein sterk nedgang av fugl. Dette er dramatisk, spesielt med tanke på naturen og det biologiske mangfaldet på øya, men også for turismen.

I fylgje ornitolog Alv-Ottar Folkestad har lundefuglen avbrote hekkinga på heile strekinga frå England til Lofoten. Mattilgangen i vår var så liten at lundefuglane no ikkje har energi til å mate ungane (Vestlandsnytt 4.7.2008). Diverre er det ikkje fyrste gongen dette skjer. Folkestad kan fortelje at det er fem til ti år sidan artane alke, lomvi, havhest og krykkje makta å få fram ungar på Runde (Vestlandsnytt 4.7.2008).

Det har vore sviktande næringsgrunnlag for sjøfugl rundt Nordsjøen dei siste åra. I fylgje Folkestad meiner mange fagfolk at overfiske av tobis i høve til ressursgrunnlaget er ei av hovudårsakene. På same måte har ein konkludert med at overfiske av andre fiskeslag (sild, brisling, sei, torsk og hyse) har

skapt tilsvarande problem tidlegare år.

Vi fryktar ei miljøkatastrofe, og ynskjer å samle flest moglege underskrifter for å setje søkelys på saka. Lista og oppropet vert sendt vidare til styresmaktene.”

”Vi jobbar begge ved turistinformasjonen på Runde, og fleire av turistane har observert liknande tilstandar både i Skottland og i Lofoten. Ornitologane har nok god oversikt over fugletalet, men det er urovekkjande når lekfolk faktisk SER nedgangen. Med tanke på at Nord-Atlanteren er hovudhabitatet til fleire av dei råka fuglane, er dette svært alvorleg.

Vi vil ikkje fiskerinæringa til livs, men meiner vi treng betre kvote-reguleringar. Ein skulle tru dette ville vere av interesse også for

fiskarane. Skal vi kunne leve av havet, også i framtida, er det svært viktig at ressursane vert utnytta på ein berekraftig måte. Vi må ikkje gløyme korleis det gjekk til dømes med silda på 60-talet.

Lat oss saman snu denne utviklinga i tide!”

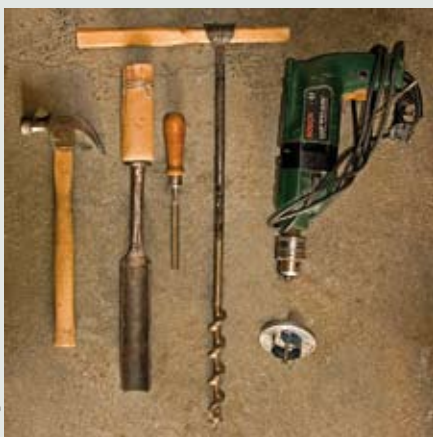
Dette er et flott initiativ fra to som ser fuglenes problemer, og at dette har konsekvenser både for fugl og folk. *Fuglevennen* oppfordrer alle til å støtte dette arbeidet. Det kan du gjøre ved å gå inn på nettsiden: underskrift.no og søke på ordet [Runde](#).

Slik lager du en naturholk

Dette trenger du:

Huljern, gjerne av ulik størrelse, og en hammer er det viktigste verktøyet. For å lage flyvehull trenger du enten en drill og hullsag, eller grove borvindbor med ulike diametere. For denne kassen er hull-diameter ca 4,5 cm. For meiser bør borene være 2,8 cm (små meiser) eller 3,2 cm (kjøttmeis).

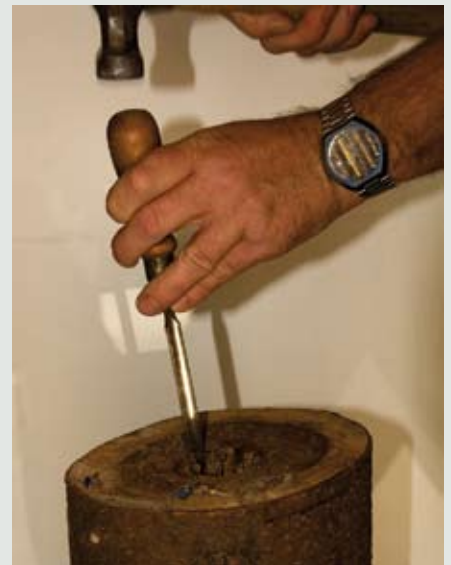
Fotografier side 18-19: Roar Solheim.

En naturholk er en fuglekasse laget av en uthulet trestamme. Det krever litt ekstra arbeid å lage en slik kasse. Til gjengjeld varer naturholker svært lenge. I tillegg er de pene å se på. Her er noen tips om hvordan du kan lage slike kasser.

Det beste er å lete etter bunn delen av trestammer som har blitt hogd. Spesielt grantrær kan være råtne i midten. Disse bunnstykkene kan du kanskje få hvis du spør de som hogger trær, skogeiere eller vedhoggere. Noen ganger kan slike råtne bunnstykker også ligge igjen på en hogstflate etter en hogst. Også ospetrær med gamle hakkespetthull kan gi gode naturholkemner. Prøv å finne stykker uten kvister. De skaper bare problemer ved uthulingen. Det er viktig at den ytre delen av stammen har minst 3-4 cm frisk ved. Holken som er avbildet på disse sidene, er beregnet på spurveugle, spettmeis, stær og vendehals. Holkemner for disse fuglene, og for større ugler og ender, bør være 50-60 cm lange.

Jo større del av kjernen som er råtten eller borte, jo lettere er det å hule ut stammen. Bruk et buet hoggjern, et såkalt "huljern". Slike finnes i flere størrelser. Mange fuglekassebyggere har også fått laget spesielle, lange og store hoggjern med tanke på uthuling av naturholker (bildet til høyre).

Begynn forsiktig, og hogg løs smale fliser. Hogger du for grove stykker, risikerer du at hoggjernet kiler seg fast i veden, og da kan det være svært vanskelig å få det løs igjen.

Selv om det kan se effektivt ut å bruke et stort huljern (bildet under), lønner det seg som regel å bruke et mindre jern (over) og hogge løs små fliser om gangen.

Dette holkemnet er en del av en granstamme. I tillegg har den kvister midt på. Disse stikker inn til midten av holkemnet, så uthulingen krever mye arbeid og forsiktighet. Her er mesteparten av det indre hulrommet fylt av råteved, og dermed er det vanskeligere å hogge og plukke ut flisene. Bildet over viser stammen før bearbeidningen har startet.

Her er det hogget løs såpass mye av den råtne kjerneveden at en kan se gjennom holkemnet. Nå går det lettere å fortsette uthulingen. Har du et skarpt huljern, kan du faktisk bruke håndkraft og stikke eller skjære løs flisene fra veggene. Fortsett helt til du treffer frisk ved. Hvis den friske veddelen er mer enn 3-4 cm tykk, bør også denne tynnes ned slik at ikke naturholken blir for tung.

Boring av innflyvingshull

Innflyvingshullet bør bores slik at hullet på den ferdige holken går skrått opp, inn i holken. Dette er en etterligning av hakkespettenes reirhull. For naturholker med tykk frontvegg er et borvindbor det beste å bruke. Det kan bore gjennom tykke vegger. Har du ikke det, kan du begynne med et hullsagbor på en drill (bildet over). Denne når ikke gjennom kasseveggen, så

du må fortsette med tynne bor og bore små hull tett ved hverandre i en ring innenfor hullomriset. Flyvehull på 8-12 cm eller mer lager du alltid på denne måten. Bruk hoggjern eller elektrisk stikksag og sag løs bitene mellom de mindre hullene. Deretter bruker du en grovrasp for å jevne ut kanten av flyvehullet (bildet over).

Fronten av naturholken, der innflyvingshullet skal være, kan likevel gjerne være tykkere enn resten av veggene. For spurveugle og spettmeis bør faktisk veggen her være minst 5-6 cm. Da blir flyvehullet nesten som en "tunnel" inn i trestammen. Dette er en etterligning av naturlige hakkespetthull, og spesielt spurveugla ser ut til å kreve slike hull for å ville hekke.

Uthuling av en naturholk gir mye flis (bildet under). Er denne tørr, kan du benytte den til oppteningsved.

Til slutt spikrer du på bunn og lokk. Lokket lages slik at det kan tas av. Lokk og bunn kan beises, og så kan du sette takpapp oppå lokket. Naturholken er klar for utsetting!

Mine natursider er sidene hvor du kan fortelle om dine opplevelser med fugler og andre dyr, sende inn tegninger, bilder, kommentarer og annet. Send inn til *Fuglevennen*.

Mine natursider

Nøtteskrika "stjal" potetene!

Foto: Lisbeth Sunde

Nøtteskrika har hakket på poteten. Furene i poteten avslører at det er en fugl som har spist av den.

nøtteskriker i en flokk ble observert i det de lettet fra åkeren med poteter i nebbet. En stor jordbærnot ble lagt over potetriset, men til tross for dette klarte nøtteskrikene å stikke nebbet gjennom maskene og dra opp poteter. Et nytt lag med not ble lagt på toppen, og dette har til nå holdt "tyvene" vekk.

Da *Fuglevennen* var på besøk oppdaget Lisbeth Sunde halvspiste poteter i kanten av nota. Nøtteskrikene hadde likevel klart å åle seg inn under nota. Også nøtteskrikene har altså oppdaget at poteter er god middagsmat!

Sommeren 2007 oppdaget Lisbeth Sunde og Sturla Hiller at et "dyr" hadde gravd dype hull i potetåkeren, og oppe på bakken lå det halvspiste poteter. De gikk ut fra at det måtte være en vånd (jordrotte) som hadde slått seg ned i potetåkeren, og som ville ha sin del av avlingen.

Sommeren 2008 var det på nytt 10 cm dype hull i jorda, og rester etter poteter oppe på bakken. Stor var overraskelsen da de en dag oppdaget at potet"tyven" ikke var en vånd, men ei nøtteskrike. Fire-fem

Kanskje en ide å servere gamle poteter på fuglebrettet!

"Kan jeg få en potet?" Nøtteskrika tar gjerne mat på bakken.

Gamle Fuglevennen på nett!

Nå kan du lese de tidligere utgavene av *Fuglevennen* dersom du ikke har dem selv. Gå inn på nettsiden

Fuglevennen.no

så finner du *Fuglevennen* for årene 2004-2007.

Foto: Roar Solheim

Et uvanlig skjærereir

I høstnummeret 2007 hadde vi i Fuglevennen bilde av et skjærereir ved Fredrikstad som fotograf Jon Skollevoll anslo til å være 4-5 m høyt. Vi oppfordret da leserne til å sende inn bilder av andre store eller spesielle skjærereir. Eiliv Størdal i Levanger har fulgt vår oppfordring, og han har sendt oss et fotografi av en svært uvanlig plassering av et skjærereir. Han skriver: ”Sender dere et bilde av en uvanlig plassering av et skjærede. Redet var nytt av året, og ble bygd på 1980-tallet på Borkenes i

Kvæfjord kommune i Troms fylke. Redet veide 11 kilo og inneholdt 1573 kvister.”

Vi tar i mot flere opplevelser med skjæra!

Problematisk frøautomat

Vi kjøpte denne foringsautomaten, men den ene sittedelen falt av til stadighet og røret tømtes for frø. Den tålte sannsynligvis ikke vekten av småfuglene. Til slutt krabbet en fugl inn i hullet og ble sittende fast. Da vi oppdaget den, hoppet den opp og ned inni røret og forsøkte å komme seg ut via toppen. Men der satt lokket på. Vi fikk i alle fall berget den fra automatdøden. Vi burde selvsagt hatt dette i tankene og fjernet materen med en gang. Dette var skikkelig dårlig kvalitet!

Mvh Arild og Turid

Fugletegninger

Kristin Holte har sendt oss en tegning av en linerle (over), mens Johan Rasmussen har tegnet en tjeld (under).

Hønehaukmøte midt i veien

Denne hønehauken møtte jeg i Nord-Sverige, der den satt og spiste på et revkadaver. Bildet er tatt på ca. 1 meters avstand, midt i et kjørefelt i Sápmi.

Hønehauken prøvde å lette til å begynne med, men klørne satt fast.

Fuglen kom seg løs og fløy noen meter, men vendte tilbake til byttet igjen. Den var ikke mye redd.

Olav Berg Lyngmo

Bli med på vinterens hagefugltelling!

Foto: Rona Solheim.

I januar 2008 ble grønnfinken sett av halvparten av alle som deltok i hagefuglregistreringene. I antall sette individer ble imidlertid grønnfinken bare slått av kjøttmeisen.

Den siste helgen i januar (24.-25.1.2009) kan du bli med og telle fuglene i hagen din. Da tar du del i et prosjekt kalt *Hagefugltelling*. Denne helgen vil fuglevenner telle fugl i hagene sine over hele Norden. Vi oppfordrer deg derfor til å delta i denne noe uformelle ”konkurransen” mellom fuglefolk i Norge, Sverige, Finland og Danmark. Prøv også å få med andre fugleinteresserte som dere kjenner til å delta.

Resultatene av tellingen kan du selv legge inn via internett. Vi vil legge ut opplysninger om hvordan dette skal gjøres på hjemmesidene www.fuglevennen.no og www.birdlife.no i siste halvdel av januar. For deg som ikke har tilgang til internett, så kan du skrive ned hva

du ser på et ark, og få noen datakyndige blant familie eller venner til å hjelpe til med registreringen.

Til alle dere som i mange år har levert Hagefuglskjema til Norsk Ornitologisk Forening, må vi informere om at vi heretter kun vil ta i mot registreringer via internett.

I Hagefugltelling for 2008 fikk vi inn resultater fra i alt 527 steder (hager), og hele 65 forskjellige fuglearter ble registrert. Den absolutt vanligste arten var kjøttmeis. Den ble sett på 487 steder (95%), og det ble sett 5.867 kjøttmeiser. Totalt ble det observert 27.667 fugler denne helgen. Vi satser alt på en stor økning i deltakelse og antall observerte fugler i kommende telling!

De vanligste fuglene i 2008:

Fugleart	Antall områder (tot. 527)	antall fugler sett
kjøttmeis	487 (95%)	5867
blåmeis	391 (82%)	2504
skjære	391 (76%)	1712
grønnfink	255 (50%)	3777
svarttrost	212 (41%)	832
spettmeis	200 (39%)	470
granmeis	178 (35%)	677
gulspurv	174 (34%)	2510
kråke	168 (33%)	1177
dompap	168 (33%)	1034

Fullstendig oversikt finner du på nedenstående internettlink: <http://www.fuglevennen.no/aktiviteter/land/natur/ln9/>

Registrer fugl året rundt!

Hvis du går inn på internett på www.artsobservasjoner.no kan du registrere alle dine fugleobservasjoner gjennom hele året. Du bestemmer selv hvor mye arbeid du vil legge ned i dette. Noen vil kun registrere det de ser ved sin fôringsplass, eller i sine fuglekasser. Andre har flere steder de legger inn sine observasjoner fra. Du eier selv dine data og styrer disse selv, men du deler dine observasjoner med andre deltakere. Dette blir din feltdagbok, og du får en fin oversikt over dine turer og opplevelser i skog og mark.

Fuglevennen

www.fuglevennen.no

Fuglevennen er bladet for deg som er opptatt av fuglene i nærmiljøet. I *Fuglevennen* får du gode tips om fuglekasser, fuglefôring, og du kan lese spennende fakta både om fugler, pattedyr, insekter, planter og annet som du kan treffe på i naturen. Er det noe du lurer på om fugler kan du spørre redaksjonen i *Fuglevennen*.

Fuglevennen utgis av Norsk Ornitologisk Forening, i samarbeid med Agder Naturmuseum og Botaniske Hage, Høgskolen i Hedmark, og Nettverk for miljølære.

Fuglevennen kommer ut med to nummer i året, ett om våren og ett om høsten. Abonnement koster kr. 90,- pr. år. Alle spørsmål og henvendelser vedrørende abonnement, samt stoff til *Fuglevennen*, sendes til:

**Fuglevennen, Norsk Ornitologisk Forening,
Sandgata 30B, 7012 Trondheim**

telefon: 73 84 16 40 telefaks: 73 84 16 41.
e-post: fuglevennen@birdlife.no

Redaksjonen i *Fuglevennen* består av:
Roar Solheim (Ansvarlig redaktør; Agder Naturmuseum og Botanisk Hage)
Trond Vidar Vedum (Høgskolen i Hedmark)
Magne Myklebust og Morten Ree (Norsk Ornitologisk Forening)

Samarbeidspartnere

Høgskolen i Hedmark

Høgskolen i Hedmark har nesten fire tusen studenter fordelt på fem studiesteder. Hedmark har en av landets største lærerutdanninger med et sterkt naturfagmiljø. Naturfag fordypning, uteskole, natur- og gårdsbarnehager er noen av studiene ved lærerutdanningen. Studenter som velger naturfag fordypninger får tilbud om studier og forskningsoppgaver på fuglelivet. Ved andre avdelinger ved høgskolen tilbys blant annet bioteknologi, miljøbioteknologi, miljøforvaltning og utmarksforvaltning.
– www.hihm.no

Agder Naturmuseum og Botaniske Hage

Agder naturmuseum er et naturhistorisk museum som ligger i Kristiansand. Museet arbeider med zoologi, botanikk og geologi, hovedsakelig fra Agder-regionen. Museet utgir årbok og rapporter, lager utstillinger, lager ekskursjoner i naturen og har egen skolepedagog med spesielle tilbud til barn og unge.
– www.naturmuseum.no

Nettverk for miljølære

Nettverket er et samarbeid mellom skoler, miljøvernforvaltningen, forskningsinstitusjoner og frivillige organisasjoner - en møteplass hvor skolen både kan hente ut informasjon, og også selv levere egen informasjon som kan komme fellesskapet til nytte.
– www.miljolare.no

